

Kaj je res

Vtisi – Misli – Narava – Ljudje – Jezik – Zakoni –
Sklepanje – Presojanje – Znanost

Na prvi pogled kaže, da obstajamo jaz, drugi ljudje in preostali svet. Ljudje se o svetu izjavljamo. Naše izjave so resnične, neresnične ali nič od tega. Kaj pravzaprav pomeni, da nekaj "obstaja" oziroma da je nekaj "res"? Kako vemo, ali je tisto res res?

Vtisi

Zaznave Zbudim se, odprem oči in nekaj se spremeni: pojavi se *slika*. Oči zaprem in slika izgine. Znova in znova odpiram in zapiram oči in slika se znova in znova pojavlja in izginja.

Nato izvlečem čepke iz ušes in pojavi se *zvok*. Globoko vdihnem skozi nos in pojavi se *vonj*. Sklenem roki in pojavi se *otip*. Zamašim ušesa, zadržim dih ter razklenem roki in zvok, vonj ter otip izginejo.

Sliko, zvok, vonj in otip bom poimenoval (čutne) *zaznave*. Zaznave *zdaj so* ali pa *zdaj niso*. Rekel bom, da zaznave *zdaj obstajajo* ali pa ne. Ali kakšna zaznava, recimo slika, zdaj obstaja ali ne, je neposredno očitno. *Kaže se*.

Občutki Ne kažejo se le zaznave, ampak tudi marsikaj drugega. Če ne jem, se prej ali slej pojavi *lakota*; če ne pijem, *žeja*; če tečem, *utrujenost*; in če ne spim, se pojavi *zaspanost*. Lakoto, žejo, utrujenost in zaspanost bom poimenoval (telesne) *občutke*.

Čustva Ob nekaterih zaznavah, recimo ob močnem blisku in oglušujočem gromu, vznikne *strah*. Ob drugih priložnostih se pojavijo *veselje*, *žalost*, *jeza* in še kaj. Vse našteto in sorodno bom poimenoval (razpoloženjska) *čustva*.

Zaznave, občutke in čustva bom skupaj poimenoval *vtise*. Vtisi se kažejo posamično, recimo zgolj slika, ali pa več hkrati, recimo slika in zvok in strah. Takšnemu svežnju hkratnih vtisov bom rekel *sestavljen vtis*.

Misli

Spomini Slika, recimo rdeča žoga na travi, izgine, ko zaprem oči, a jo zmorem z zaprtimi očmi obnoviti, poustvariti: pokaže se njena bleda kopija, *spomin*. Rečem, da se slike spominjam. Kar velja za slike, velja tudi za druge vrste zaznav/vtisov: bolj ali manj blede se spominjam zvokov, vonjev in otipov; lakote; žalosti in podobnega.

Preteklost Kakor se vsak vtis kaže "zdaj", tako se tudi vsak spomin kaže "zdaj". Saj je "zdaj" določen prav s kazanjem - vtisa ali spomina nanj. Če spomin vtisa obstaja zdaj, s tem sporoča, da je vtis obstajal *prej*. Spomini, ki obstajajo v *sedanjosti*, so sledi vtisov, ki so obstajali v *preteklosti*.

Predstave Spominjam se najrazličnejših slik, recimo rdeče žoge in črne vrane. Obe sliki zmorem združiti v *predstavo* vrane, sedeče na žogi. Tako si predstavljam marsikaj: konja s perutmi na hrbtu in rogom na čelu; lebdečo žogo, okrog katere kroži frnikula; in drugo. Kar velja za spomine in predstave slik, velja bolj ali manj tudi za druge vrste zaznav/vtisov.

Prihodnost Ko se vsako noč pokaže Mesec, je drugačen kot v spominih: zdajle je polkrajec, prej je bil ožji srp in pred tem še ožji. Zaporedje spominskih slik in sedanje slike zmorem nadaljevati: predstavljam si čedalje širše krajce, vse do ščipa. Rečem, da so to *napovedi*. Napoved – recimo ščipa – se pojavi kot predstava vtisa iz *prihodnosti*. Če se ujameta aktualni vtis in spomin na napoved, rečem, da je bila napoved pravilna.

Spomine, predstave in napovedi bom skupaj imenoval *misli*. Misli, to so nekakšne blede, bolj ali manj predelane kopije vtisov.

Narava

Prikazi Vtisi in misli se kažejo, prvi živo in druge blede. Rekel bom, da so vse to *prikazi*. Budno stanje, to je nenehno zaporedje prikazov. *Zavest* pa ni nič drugega kot trenutni sveženj prikazov.

Njih ozadje Rožo v roki hkrati tipam, vidim in voham. Ko zaprem oči, slika izgine, ostaneta pa otip in vonj. Zmorem pa izginulo sliko nadomestiti s spominom nanjo in tako skoraj obnoviti prvotni sestavljeni vtis. Ko odprem oči, je sveženj prikazov spet celovit. Podobno izgineta vonj ali otip, ko zadržim vdih ali ko odstranim roko. To, da se spominjani prikaz vsakokrat znova pojavi, ko "odprem" čutila, najbolj preprosto pojasnim tako, da privzamem: kot prikaz se kaže nekaj, kar "je" tudi takrat, ko prikaza "ni". To nekaj bom poimenoval *realni svet* oziroma *narava*. Za prikaze vseh vrst pa bom rekel, da tvorijo *imaginarni svet*.

Narava in jaz Tisti del realnega sveta, brez katerega ne bi bilo (mojega) imaginarnega sveta, bom poimenoval

jaz. Jaz – kakor želim rabiti to besedo – je del realnega, ne imaginarnega sveta. Namesto da rečem: prikaz se kaže, bom odslej raje rekel (kakor sem to občasno delal že do sedaj, ker drugače ni šlo): da jaz *dojemam* – zaznavam ali čutim ali se spominjam ali si predstavljam. Ko torej porečem, na primer, "jaz se jezim", bo to zgolj drug način, kako rečem "jeza se kaže".

Obstoj realnega sveta sem privzel. Ali ta svet "res" obstaja ali ne, ni mogoče vedeti, ker je vse, kar dojemam, zgolj imaginarni svet. Poleg njega ne dojemam ničesar drugega. V nadaljevanju se bo pokazalo, da je privzetek o realnem svetu tvoren, to je, z njim bom uspešno razložil in pravilno napovedal srečane pojave v imaginarnem svetu. V tem smislu bom upravičen reči, da je privzetek pravilen. To je tudi največ, kar od kateregakoli pogleda na svet smem pričakovati.

Ljudje

Podobniki Poleg svojega telesa zaznavam v svetu še množico drugih, mojemu podobnih teles; to so *ljudje*. Imajo roke, noge, glave, oči, ušesa in vse drugo. Takle človek pride mimo mene in prime žogo, ki leži na tleh. Očitno žogo vidi, prav kakor jaz. Ko med nevihto zagrmí, se zdrzne: očitno tudi sliši. Ko sem jaz vesel, se smejem, in ko sem žalosten, jokam. Tudi oni se smejiijo ali jokajo. Še več: ob njihovem joku ali smehu začutim žalost ali veselje tudi sam. Ker so mi ljudje tako podobni po telesu in obnašanju, privzamem, da ima vsak od njih, prav kakor jaz, svoj imaginarni svet, kar je tudi vse, kar lahko dojemam. Oni se kažejo kot del mojega in jaz kot del njihovega

imaginarnega sveta. Nadalje vidim, da se ljudje rojevajo, rastejo, se starajo in umirajo. Sklepam, da sem se tudi jaz nekoč rodil in da bom nekoč umrl. Takrat bo moj imaginarni svet izginil. Ne bo me več.

Govor in imena Ljudje počnejo nekaj osupljivega: človek pokaže z roko na žogo in *izgovori* "žoga". Ali pa se podrgne po trebuhu in izgovori "lačen". Delom sveta, kakor se mu/mi kaže, tako dodeli *imena*. Ime, to je zvok, ki se na nekaj *nanaša*, ki ima *pomen*. Ko se otrok rodi, ne zna govoriti. Sčasoma se tega *naučí* od odraslih. Megleno se spominjam, da sem se tako učil tudi jaz. Ko sedaj rečem "lačen", mi ljudje ponudijo hrano, po čemer vem, da me *razumejo*. Govor nas tesno druží. Z njim se *sporazumevamo*.

Obstoj ljudi, s katerimi me druží govor, močno podkrepi privzetek o realnem svetu. Ko jaz mižim in ne vidim ničesar, drugi gledajo in vidijo in povejo: očitno zanje zaznave obstajajo, čeprav zame ne. Obratno je tudi res. Rečem, da so zaznave (ne pa tudi preostali prikazi) javne. Kaj je torej bolj preprosta in bolj tvorna razlaga kot ta, da realni svet "res" obstaja, to je, da se kaže tudi vsem drugim? Da je naš skupni svet. Morda je čisto drugačen, kakor se kaže, vendar se mora kazati vsem bolj ali manj enako, saj se sicer ne bi mogli sporazumevati.

Jezik

Trditve Ljudje s poimenovanjem režemo svet na kose. To gre samo do neke meje. Bolj zapletenih prikazov ne moremo več poimenovati, marveč jih *opisujemo*. Tako rečemo, na primer: "Rdeča žoga leži pod mizo." To je *trditve*. Trditve so razširitve

imen in imajo – prav kakor imena – svoj pomen. Pomen trditve, to je njej ustrezajoča predstava imaginarnega sveta. Zgradba trditve oponaša zgradbo tega sveta: v njem so stalni "predmeti", ki imajo različne "lastnosti" in ki marsikaj "delajo" oziroma se z njimi marsikaj "dogaja"; in v trditvi si sledijo imena predmetov (samostalniki) in njih lastnosti (pridevniki) ter imena dogajanj (glagoli) in njih lastnosti (prislovi). To so osnovne vrste *besed*. Množica besed in njihovih povezav tvori naš *jezik*. Namesto da besede izgovarjamo na glas, si jih zmoremo zgolj (zvočno) predstavljati. Tedaj si svet predstavljamo z besedami. Rečemo, da z besedami *mislimo*.

Druge izjave Če se predstava, ki jo trditev vzbuja, ujema s svetom, rečemo, da je trditev *resnična*, če ne, pa je *neresnična*. Trditev o rdeči žogi pod mizo je torej resnična, če takšno žogo dejansko tam vidimo, sicer pa je neresnična. Resnični trditvi bom na kratko rekel kar *resnica*. Vendar trditve niso vse, kar izrekamo. Rečemo tudi: "Vrabce, vrane, orle in podobno bomo imenovali ptice." Ali pa: "Ljudi, ki imajo temno kožo, bomo imenovali črnci." To sta dve *definiciji*, s katerima – bolj ali manj natančno – vpeljemo novo ime ob pomoči že znanih imen. Prva poteka od posebnega k splošnemu na podlagi merodajne podobnosti, druga od splošnega k posebnemu na podlagi merodajne razlike. Definicija ni ne resnična ne neresnična, je zgolj poimenovanje. Nadalje rečemo še: "Je žoga pod mizo?" in "Daj žogo pod mizo!" Prvo je *vprašanje* in drugo *ukaz*. Tudi zanju velja, da nista ne resnična ne neresnična.

Izražata občutek usmerjene radovednosti in hotenja.

Trditve, definicije, vprašanja in ukaze bomo skupaj poimenovali *izjave*. Za trditev bomo rekli tudi, da je trdilna izjava, in pridevnik večinoma kar izpuščali.

Literatura Ljudje dojemamo vsak svoj imaginarni svet in preko njega skupni realni svet ter se o njih pogovarjamo. Govorjene besede zmoremo tudi *zapisati* s črnilom na papir ali kako drugače. Tako ustvarjamo čedalje obsežnejši *izjavni svet*; to je tretji izmed "svetov", ki obstajajo. Če je zapisan in ne le zapomnjen, mu bomo rekli *literatura*. Zapisano je bolj trajno in mnogo manj spremenljivo kot zapomnjeno. Literatura je zato uporabna kot zunanji spomin. Če se literatura in spomin razlikujeta, obdolžimo slednjega.

Zakoni

Vzročnost S kamnom udarim po drugem kamnu in zaslišim pok. Udarce ponavljam in vsakemu trku sledi pok. Kadar ni poka, pa ni bilo trka. Trk in pok proglasim za dva *dogodka*, ki sta med seboj nerazdružno povezana: ko se zgodi prvi, se zgodi tudi drugi; in če se drugi ne zgodi, se ni zgodil niti prvi. Rekel bom, da prvi dogodek *povzroči* drugega. Prvi je *vzrok* in drugi je njegova *posledica*. Svet je poln vzrokov in posledic: blisk rodi grom, pik komarja povzroči srbenje in spomin na dobro opravljeno delo vzbudi zadovoljstvo. Izkušnja me torej uči, da se stvari ne dogajajo kar tako, ampak imajo svoje vzroke. Kadar vzrokov ne najdem, pa bom domneval, da kljub temu obstajajo in da jih bom morda kdaj le odkril.

- Verjetnost Ali bo kakšna vzročna povezava, ki se mi kaže zdaj in tukaj, veljala tudi v prihodnosti in drugod, pravzaprav ne vem. To zgolj *pričakujem*. Če je veljala do sedaj, zakaj ne bi še naprej? In če velja v nekaterih krajih, zakaj ne bi tudi drugje? Domnevo *preverjam* in čim večkrat in čim širše jo *potrdim*, tem bolj sem prepričan, da velja zmeraj in povsod. Rečem, da je ta domneva čedalje bolj *verjetna*. Prej ali slej se približa *gotovosti*. Rečem, da postane *pravilo oziroma zakon*. Da bo ob naslednjem trku dveh kamnov počilo, sem pripravljen staviti glavo.
- Pravila in izjeme Včasih se zgodi, da pričakovana posledica izostane ali je drugačna, kot jo pričakujem: po blisku, na primer, ne slišim groma in piku ne sledi srbenje. Ko takšno *izjemo* od pravila podrobno preučim, navadno najdem vzrok zanjo. Blisk, recimo, je bil predaleč in grom je na poti do mojih ušes tako oslabel, da ga nisem več slišal. Veljavnost pravila moram zato ustrezno *omejiti* ali *dopolniti*: pri gromu torej s slišno razdaljo. Če vzroka nikakor ne najdem, pa moram pravilo *zrahljati*: za pik ne trdim več, da zmeraj povzroči srbenje, marveč zgolj v nekaterih primerih. Ali bo dani pik zasrbel, vnaprej ne morem več zagotovo vedeti. Rečem lahko le, da je to bolj ali manj *pogosto*. Izjeme me torej silijo, da obstoječa pravila omejim, dopolnim, zrahljam ali morda celo zavržem.
- Širjenje vplivov Opaženi vzroki in posledice tvorijo pravcate verige. Pri tem je vsak člen vzrok – neposredni ali posredni – za vse svoje naslednike. Verige so tudi bolj ali manj razvejane in med seboj povezane. Ponuja se slika sveta kot množice dogodkov, ki vplivajo drug na drugega. Vsak

dogodek širi svoj vpliv v okolico, to je, proži druge dogodke v svoji bližini. Tudi "stalno" telo, recimo mirujoč kamen, lahko obravnavamo kot verigo dogodkov na istem mestu oziroma dogajanje; namesto "kamen je" bi morali potem reči "kamenuje". Sedanji dogodki v svetu morda določajo - bolj ali manj natančno - vse dogodke v prihodnosti in so hkrati morda posledica ustreznih dogodkov iz preteklosti. Ko vržemo kamen v vodo in opazujemo širjenje krožnih valov navzven, gledamo preprost model celotnega sveta.

Sklepanje

- Indukcija Trditev, da tale dva kamna, ki ju zdajle držim v rokah, ob vsakem trku počita, lahko razširim na poljubna kamna in celo na poljubni telesi. Rečem, da sem prvotno trditev *posplošil*. Iz posebnega primera sem *ugibal* na splošnega, ki posebnega vključuje. To je *induktivno* iskanje resnice. Pravzaprav je bila že prvotna trditev induktivno dobljena iz maloštevilnih dejanskih primerov. Problem pri indukciji je seveda ta, da postavljena splošna trditev na razširjenem območju morda sploh ni pravilna. Zato bom rekel, da je zaenkrat zgolj *domneva* oziroma *hipoteza*, ki jo bo treba še preveriti.
- Dedukcija Kako preverjamo splošno hipotezo? Tako, da iz nje *izpeljemo* kakšno posebno trditev, posledico, in preverjamo slednjo. Izpeljava mora biti taka, da "ohranja resnico": iz pravilne hipoteze mora izpeljati pravilno posledico. To je *deduktivno* iskanje resnice. Vzemimo za zgled naslednjo hipotezo: če dežuje, so tla mokra. Pravilno sklepanje je potem naslednje: dežuje, torej so tla

mokra. Ali pa: tla niso mokra, torej ne dežuje. Nepravilno sklepanje pa je: ne dežuje, torej tla niso mokra (lahko so, če jih kdo polije). Ali pa: tla so mokra, torej dežuje (ni treba, lahko jih kdo poliva). Pravilno sklepanje si induktivno pridobimo na podlagi opazovanja sveta. Uvidimo namreč, da ima obravnavana hipoteza obliko: "če A, potem B", pri čemer sta A in B lahko poljubni trditvi, in da ima enega izmed pravilnih sklepov: "ne B, torej ne A". Kakor sklepamo o dežju in mokrih tleh, potem sklepamo o kateremkoli A in B. Iz drugače zgrajenih hipotez pa seveda sledijo drugačni sklepi.

Presojanje

Dvom Človeške (trdilne) izjave – posebne ali splošne – so lahko resnične, neresnične ali nesmiselne. Lepo bi bilo, ko bi bile vse resnične, vendar izkušnja uči, da ni zmeraj tako. Človek, ki na primer trdi, da je nekaj videl, je morda imel privid, je bil žrtev čutne prevare ali pa se narobe spominja. Morda si celo izmišljuje ali zavestno laže; zakaj, v to se ne bomo spuščali. Njegove besede morda narobe razumemo. Lahko je tudi narobe sklepal, induktivno ali deduktivno. Kadar je izjava napisana, pa je morda kriva celo tiskarska napaka. Ko torej naletimo na kako izjavo, kar se nenehno dogaja, ji ni kar slepo verjeti. Tisti, ki iščejo resnico, morajo v izjave *dvomiti*.

Dvom ni konec, marveč začetek spoznavanja resnice. Ko v kako izjavo podvomimo, s tem odpremo pot, da jo bomo preverili. Vprašamo se: kaj pravzaprav izjava pomeni? Kdo to trdi? Kako to ve? Se trditev ujema z drugimi trditvami ali

jim nasprotuje? Jo lahko dokažemo ali ovržemo preko soočenja s svetom?

Hitri sodniki Najlažji in največkrat uporabljeni test je *avtoriteta* vira: kar trdi priznan strokovnjak ali strokovna knjiga s kakega področja, temu bolj ali manj verjamemo in ponavadi ne raziskujemo naprej. Življenje je prekratko, da bi se ukvarjali z vsem. Vsi majhni otroci in precej odraslih verjame (skoraj) vse, kar trdijo "avtoritete" iz okolice.

Ko človek doraste in nabere dovolj "resničnih" trditvev, mu postane pomembna njihova notranja skladnost in prepletenost, to je *koherenca*. Če se preučevana trditev lepo umešča v že sprejeti nabor resnic – če je recimo posledica kake že sprejete resnice – pridobita na verjetnosti tako ona kot nabor sam, sicer pa v njo podvomimo in jo zavrzemo. Težava pri tem je, da je za izgradnjo in pletje koherentnega znanja potrebno mnogo časa, truda in včasih celo poguma.

Vrhovni sodnik Vrhovni in brezprizivni sodnik resnice pa temelji na njeni definiciji: to je neusmiljeno soočenje trditve s svetom, *poskus* (ki vključuje opazovanje). Vseeno je, kdo je vir trditve, kako se ta ujema z obstoječim znanjem in kako radi bi videli, da je pravilna: če jo zanesljiv poskus ovrže, je z njo konec. Če jo potrdi, pa jo (do nadaljnega) sprejmemo. Bolj ko je trditev predhodno utrjena, bolj zanesljivi in številčnejši morajo biti poskusi, da jo prizadenejo.

Znanost

Iskanje, oblikovanje, presojanje, urejanje in objavljanje resnic o svetu, to je *znanost*. Znanost

je del izjavnega sveta in sicer tisti del, za katerega kažejo poskusi, da je pravilen.

Izhodišča Delovna izhodišča znanosti, nakazana in utrjena od sveta samega, so naslednja. Obstaja realni svet. Ljudje smo njegov sestavni del. Svet se ne spreminja kakorkoli, marveč v skladu z določenimi pravili – zakoni. Ti zakoni se dajo izpeljati iz peščice osnovnih. Osnovni zakoni veljajo zmeraj in povsod. Izjem nimajo. Iz poznanega stanja sveta je mogoče določiti njegovo preteklost in prihodnost z manjšo ali večjo natančnostjo. Ljudje se o svetu izjavljajo. Njihove izjave so resnične, neresnične ali nič od tega. Poskus je, po definiciji, vrhovni sodnik resnice. Trditve, ki jih ni mogoče preveriti s poskusom (neposredno ali posredno preko posledic), ne spadajo v znanost. Cilj znanosti je spoznati čim več sveta ter ga pokriti s čim manjšim številom čim bolj preprostih osnovnih zakonov.

Metoda in rast Znanost se začne s posamičnimi opazovanji in poskusi. Iz njih ugibamo splošne trditve, to je, induktivno postavljamo hipoteze. Iz hipotez nato izpeljujemo posledice, to je, deduktivno postavljamo izreke. Dobljene izreke preverjamo z novimi poskusi. Če tak poskus uspe, je hipoteza okrepljena. Če pade, pa jo je treba spremeniti, omejiti ali zavreči. Postopek nato ponavljamo na preživelih hipotezah – ki so zato postale bolj ali manj utrjene ugotovitve – kot izhodiščih. Tako gradimo čedalje višje sloje piramide znanja iz čedalje manjšega števila čedalje bolj splošnih ugotovitev. Hkrati postaja zgradba čedalje bolj trdna in gotova. Tako znanost nenehno širi, popravlja in izboljšuje samo sebe. Zgodovinska

literatura kaže, da se obstoječa piramida znanja sčasoma čedalje manj spreminja v svoji notranjosti, ampak se le še dograjuje ob robovih in raste v višino. Morda bo nekoč izoblikovala oster vrh in postala nespremenljiva. Takrat bo človeštvo dokončalo svoj največji spomenik. □